

Biografia dorosłego dziecka – doświadczenie parentyfikacji i jej konsekwencje

Barbara Chojnacka
Uniwersytet Szczeciński
basia.chojnacka@gmail.com

Abstrakt: Niniejszy tekst podejmuje problematykę zjawiska parentyfikacji, czyli odwrócenia ról w rodzinie. Na podstawie studium konkretnego przypadku – biografii, autorka prezentuje to zjawisko, jego przebieg, towarzyszące mechanizmy i konsekwencje. Doświadczenie inwersji roli rodzicielskiej ma często charakter utajony, niewidoczny i wiąże się ze skrywanym dramatem wielu dzieci, uświadamianym w dorosłym życiu. „Mali bohaterowie” w dzieciństwie wyrastają na „dorosłe dzieci” niosące na ramionach ciężar (zazwyczaj emocjonalny) odpowiedzialności za rodziców, rodzinę.

Słowa kluczowe: doświadczenie domu rodzinnego, odwrócenie ról w rodzinie, rodzina

*W głębi serca czuję, że wciąż
jestem małą dziewczynką,
która ciągle czeka,
aż mama mnie przytuli*

Doświadczenie domu rodzinnego niesie za sobą istotne, często nieuniknione, konsekwencje w późniejszym życiu niemal każdego człowieka. Dom rodzinny kształtuje nas, wyposaża w daleką podróż, jaką jest dalsze samodzielne życie. Dlatego niezwykle istotne jest, z jakimi doświadczeniami się w nim spotykamy. W niniejszym artykule chciałabym przedstawić wstępne i krótkie rozważania na temat zjawiska parentyfikacji, popierając niektóre jej elementy przykładami z konkretnego przypadku. Odwrócenie ról w rodzinie, często nieuświadomione, okazuje się być akceptowaną społecznie formą przemocy wobec dzieci. „Mali bohaterowie” – „dzielne dzieci” przejmujące odpowiedzialność za

rodzinę traktowane są jako wyjątkowe, wspierające dorosłych, dojrzałe, co w społecznym myśleniu zasługuje raczej na uznanie niż zdefiniowanie jako sytuacja problemowa. Jednakże za każdym takim doświadczeniem widzimy, a my jako pedagodzy wręcz musimy widzieć, dramat, cierpienie, trudności konkretnego dziecka, którego ta sytuacja dotyczy i konsekwencje dla jego dalszego życia.

Poddając zjawisko – doświadczenie parentyfikacji – analizie *stricte* pedagogicznej, chciałabym korzystać z doświadczeń innych dyscyplin w tym zakresie, zwłaszcza psychologii i psychiatrii. Główną bowiem inspiracją do podjęcia rozważań nad parentyfikacją była publikacja profesor Katarzyny Schier *Dorośle dzieci. Psychologiczna problematyka odwrócenia ról w rodzinie*¹. Z perspektywy pedagoga w zjawisku parentyfikacji istotny jest przebieg procesu wychowania i wszelkich czynników, które je determinowały oraz funkcjonowanie rodziny jako środowiska wychowawczego. Korzystając zatem z podłoża teoretycznego i empirycznego zaproponowanego przez Schier oraz innych, pragnę dokonać swoistego transferu zjawiska na grunt pedagogiki, nie jako elementu lub jednego z aspektów w ramach badanych problemów czy zagadnień, lecz jako obszaru badawczego, który sam w sobie wydaje się być ważny i godny uwagi.

Parentyfikacja – istota zjawiska

Termin *parentyfikacja* stworzyli psychiatrzy Ivan Boszormenyi-Nagy i Geraldine Spark, którzy rozumieli to zjawisko jako „odwrócenie ról” zarówno między dziećmi a rodzicami, jak i między partnerami relacji miłosnej, a zatem jest to sytuacja, w której dziecko przyjmuje na siebie odpowiedzialność za byt i stan emocjonalny pozostałych członków rodziny lub w której jedno z partnerów staje się rodzicem, opiekunem dla drugiego². Z kolei według Schier jest to sytuacja, w której „dziecko pełni funkcję opiekuna bądź partnera dla swojego rodzica (i/lub rodzeństwa), a obciążenie, które dźwiga, przekracza jego możliwości radzenia sobie”³. Nancy D. Chase podkreśla, że zjawisko to związane jest z działaniem i/ lub zamianą ról o charakterze emocjonalnym, „w której dziecko poświęca własne potrzeby – uwagi, bezpieczeństwa i uzyskiwania wsparcia w rozwoju, po to, aby dostosować się do instrumentalnych lub emocjonalnych potrzeb rodzica i troszczyć się o nie”⁴. Jednakże emocjonalna zamiana to jedynie jedno z ujęć zjawiska, bowiem parentyfikacja może być również rozpatrywana w dwóch aspektach: egzystencjalnym (instrumentalnym) i emocjonalnym.

1 Zob. K. Schier, *Dorośle dzieci. Psychologiczna problematyka odwrócenia ról w rodzinie*, Warszawa 2015.

2 Por. J. Boszormenyi-Nagy, G. M. Spark, *Invisible Loyalties. Reciprocity in Intergenerational Family Therapy*, New York 1973.

3 K. Schier, *Dorośle dzieci*, dz. cyt., s. 7.

4 N. D. Chase, *Parentification. An overview of therapy, research and societal issues*, [w:] *Burdened Children Theory. Research and treatment of Parentification*, red. N. D. Chase, Thousand Oaks–California 1999, s. 7.

Pierwszy odnosi się do troski o zaspokojenie potrzeb o charakterze fizycznym, poprzez na przykład zarabianie pieniędzy, opiekę nad rodzeństwem czy chorym rodzicem, wypełnianie obowiązków domowych (sprzątanie, gotowanie, zakupy) i tym podobne. Drugi obszar „dotyczy zaspokajania przez dziecko emocjonalnych i społecznych potrzeb jego opiekunów”⁵. Dziecko staje się w takich sytuacjach mediatorem, powiernikiem, kozłem ofiarnym, pocieszycielem, osobą odpowiedzialną za równowagę emocjonalną w rodzinie i poczucie bezpieczeństwa poszczególnych członków rodziny i swoje własne⁶.

Parentyfikacja według Chasa może mieć dwojaki charakter: zdrowy (adaptacyjny) oraz patologiczny (destrukcyjny). Pierwszy rodzaj – zdrowa parentyfikacja – polega na przejmowaniu przez dziecko funkcji i zadań osób dorosłych, co może mieć pozytywny wpływ na jego rozwój i uwidaczniać się na przykład w kształtowaniu odpowiedzialności, poczucia sprawczości, skuteczności i kompetencji czy umiejętności podejmowania działań w sposób zadaniowy – ukierunkowany na cel. To przedwczesne stawianie się dorosłym (*adulthood*)⁷ może stać się dla dziecka korzystne, jeśli dziecko zostanie odpowiednio dowartościowane w wykonywaniu podjętych zadań (poprzez wyrazy wdzięczności, pochwały). Nabywa ono w ten sposób takich umiejętności, jak: empatia, odpowiedzialność, zdolność do opieki nad innymi, co często powoduje podniesienie poczucia własnej wartości (świadomość „ktoś mnie potrzebuje”). Drugi rodzaj parentyfikacji – patologiczny (lub inaczej destrukcyjny) – to przejmowanie roli, która nie należy do dziecka, odpowiedzialności za rodzeństwo czy całą rodzinę, obowiązków ponad siły. Alice Miller podkreśla, że „dramat tych osób jest ukryty, a ceną za przystosowanie, empatię i odpowiedzialność staje się bardzo często utrata poczucia siebie”⁸. Według Gregory’ego Jurkovica „destrukcyjna parentyfikacja powstaje przez narzucenie dziecku przez opiekuna określonej roli”⁹ – takie narzucanie zadań wiąże się z oczekiwaniami i wymaganiami względem dziecka, by zachowywało się jak dorosły. Musi ono dokonywać pewnego przeskakiwania z pozycji dziecka na pozycję opiekuna rodzica czy rodziny (czyli swojego dziadka).

Charakterystyka parentyfikacji

„Im wcześniej w życiu dziecka dochodzi do zjawiska parentyfikacji, tym skutki dla jego rozwoju są poważniejsze”¹⁰. Analizując to zjawisko jako jednostkowe

5 K. Schier, *Dorośle dzieci*, dz. cyt., s. 23.

6 Tamże, s. 22–23.

7 Tamże, s. 19.

8 Tamże, s. 20.

9 Tamże, s. 21.

10 K. Schier, „Gdy dziecko staje się rodzicem? Odwrócona troska, czyli zjawisko parentyfikacji w rodzinie, [w:] *Bliskość*

doświadczenie, należy zwrócić uwagę na kilka charakterystycznych cech, które mogą różnicująco wpływać na jej przebieg oraz konsekwencje. Są to¹¹:

1. Czas trwania parentyfikacji – może mieć ona charakter tymczasowy lub rozpocząć się w związku z jakimś wydarzeniem w rodzinie, na przykład śmiercią czy chorobą rodzica. Inną sytuacją jest permanentne odwrócenie ról jako pewnego rodzaju styl – rytm życia rodziny.
2. Przedmiot parentyfikacji – na konsekwencje w rozwoju dziecka oraz pojawienie się zaburzeń wpływa to, kim ono musi się opiekować. Istnieje bowiem różnica między opieką nad rodzeństwem a opieką nad rodzicem bądź obojgiem rodziców.
3. Podmiot parentyfikacji – kto doświadcza parentyfikacji? Jej przebieg różnicuje się w zależności od tego, które dziecko z rodzeństwa wybierane jest na opiekuna, w jakim jest ono wieku i jakiej płci.
4. Podejmowana rola – Schier wymieniła następujące role, w które wchodzi dzieci: służący, opiekun rodzica, opiekun rodzeństwa, bufor albo mediator w kłótniach i konfliktach rodziców, terapeuta, partner (w tym seksualny)¹².
5. Kryterium ciężkości – odnosi się do skutków parentyfikacji przejawiających się nieustanym lub czasowym napięciem, pełną gotowością do poświęcenia i zajmowania się potrzebami najmłodszych, poczuciem kontroli i pewnego „unieruchomienia” przez rodziców poprzez konieczność podejmowania stałej opieki nad nimi, także w dorosłym życiu.
6. Stopień internalizacji przez dziecko roli przypisywanej mu w rodzinie – charakter konsekwencji w dalszym życiu może też wynikać ze stopnia w jakim dziecko identyfikuje się z powierzoną mu rolą i układem ról w rodzinie¹³.
7. Wymogi kulturowe (kontekst kulturowy) – kultura, w której wyrasta dziecko, określa pewne normy oraz sposoby podejścia do dziecka i wychowania. Jak zostało wspomniane na początku, „mali bohaterowie” są społecznie poważani i doceniani. Są też kultury, w których zjawisko tak zwanej „odwróconej troski” czy opieki nad rodziną jako obowiązek dziecka są niejako wpisane w obowiązujący model wychowania¹⁴.
8. Specyfika sytuacji określonej rodziny – może być uwarunkowana różnymi wydarzeniami, na przykład imigracją, chorobą, śmiercią itp.¹⁵.
9. Ocena równowagi proporcji w obszarze dawania i brania (w kontekście określonej rodziny oraz kilku pokoleń) – mowa tu o wewnętrznym przekonaniu dziecka, że sytuacja w której się znajduje jest właściwa – sprawiedliwa. Według Jurkowska brak takiego przekonania stanowi wskaźnik wystąpienia parentyfikacji¹⁶.

w rodzinie, *Więzi w dzieciństwie a zaburzenia w dorosłości*, red. B. Tyjarska, Warszawa 2012, s. 66.

11 K. Schier, *Dorosłe dzieci*, dz. cyt., s. 25–27.

12 Tamże, s. 28–29.

13 K. Schier, *„Gdy dziecko staje się rodzicem”*, dz. cyt., s. 66.

14 Tamże, s. 65.

15 Tamże.

16 Tamże.

Mechanizmy i konsekwencje

Odwrócenie ról w rzeczywistości rodzinnej ma lub może mieć zróżnicowany przebieg, w zależności od występowania konfiguracji poszczególnych wyżej wymienionych kryteriów (aspektów). Schier przywołuje opracowania z zakresu psychopatologii dziecięcej, w których zjawisko to rozumiane jest jako forma nadużycia (*maltreatment*) mogąca przejawiać się w następujących odsłonach: wykorzystanie seksualne, maltretowanie fizyczne, zaniedbywanie, maltretowanie emocjonalne¹⁷. Każda z tych form wydaje się mieć swoje odzwierciedlenie lub chociaż ślad obecności w doświadczeniu parentyfikacji – w zależności od jej charakteru, źródła czy wcześniej przytoczonych kryteriów. Jeśli nawet dwie pierwsze formy nie są wyraźnym wyznacznikiem parentyfikacji, to dwie kolejne niewątpliwie ją charakteryzują.

Badania psychologiczne Schier, oparte na analizach przypadków klinicznych, wskazują na konkretne mechanizmy i konsekwencje parentyfikacji. Wśród nich na uwagę zasługują:

- a) Zaburzenie więzi – „dziecko nie wie, czy najbliższy dorosły jest dla niego sprzymierzeńcem czy wrogiem”¹⁸. Mamy tu do czynienia z deregulacją wzorca więzi u dziecka, który funkcjonuje w stanie niepewności, braku stabilizacji emocjonalnej w odniesieniu do obiektu przywiązania, czyli rodziców.
- b) Zaniedbanie emocjonalne – związane z poczuciem braku: brak emocjonalnej odpowiedzi rodzica na potrzeby dziecka, brak jego dostępności dla dziecka oraz brak wystarczających interakcji między dzieckiem a opiekunem.

Dziecko, aby móc się troszczyć o instrumentalne i emocjonalne potrzeby rodzica lub rodzeństwa, musi «poświęcić» własne potrzeby rozwojowe, a w szczególności – potrzebę otrzymania od opiekuna uwagi i ukojenia¹⁹.

Warto zauważyć, że dziecko samo (niejako automatycznie) zaniedbuje swoje pragnienia, dbając o zaspokojenie pragnień rodziców czy członków rodziny.

1. Poczucie bycia zdradzonym (przeżycie zdrady) – pojawia się w momencie ujawnienia faktu, że „osoba, którą obdarzyło się zaufaniem, okazuje się tą, która wykorzystwała je we własnych celach”²⁰. Można tu mówić o zburzeniu świata iluzji budowanego przez zdradzającego i utracie nadziei przez zdradzanego na to, że ten świat jest prawdziwy. Wówczas – w momencie ujawnienia – owa zdrada czy przeżycie zdrady ma charakter traumatyczny.

17 Tamże, s. 66.

18 Tamże, s. 61.

19 Tamże, s. 57.

20 Tamże, s. 62.

2. Adaptacja do przemocy – jest sposobem radzenia sobie z traumą, w którym przemoc staje się częścią życia, wpisana jest w nie jako naturalna część składowa. Ofiary przemocy ze strony opiekunów, rodziców traktują ją jako normę rodzinną, nie dostrzegając jej destrukcyjnego charakteru i wpływu.
3. Trudności w nawiązywaniu relacji z innymi ludźmi, unikanie ich, „obawiając się powtórzenia wzorca dotyczącego «brania» vs. «dawania», który znalazł ze swoich domów rodzinnych i który łączył się dla nich z ciężarem i uczuciem bycia wykorzystanym”²¹. Osoby, które doświadczyły destrukcyjnego odwrócenia ról w okresie dzieciństwa przejawiają postawę domagającą się uwagi, dowodów przywiązania. Ci zaś, wobec których te oczekiwania są kierowane, odsuwają się, unikają, uciekają.
4. Przyjmowanie roli „rodziny niewolników” – kształtowanie mentalności niewolnika, polegającej na nieznanomości swoich praw, niedocenianiu swojej wartości lub uzależnianiu jej od uznania rodziny – rodziców²². Takie „niewolnictwo” w dzieciństwie znajduje swoje przedłużenie w życiu dorosłym, gdy osoby je przeżywające ciągle czują się lub realnie są uzależnione od rodziców poprzez na przykład obowiązek opieki, konsultowania ważnych decyzji, zgodę na interweniowanie rodzica w swoje życie itp.

Parentyfikacja jawi się jako dramat dziecka i rodziny, jako zjawisko o charakterze wielopokoleniowym – „rodzice domagający się od własnych dzieci opieki są tymi, którzy sami doświadczyli w swoim życiu jakiegoś wielkiego braku – choroby (własnej, rodzica lub rodzeństwa), deprivacji opieki rodzicielskiej albo traumy”²³. Powinna być ujmowana w kategoriach traumy, wykorzystania i przemocy względem dziecka, które, chcąc instynktownie ochronić więź i bliskość z rodzicem, podejmuje narzucane mu czy wręcz zrzucane na jego barki zadania i obowiązki.

Z drugiej strony zjawisko parentyfikacji jest silnie związane ze specyfiką więzi wewnątrzrodziny. Schier twierdzi, że parentyfikujący rodzice sami nie doznali ufnego więzi jako dzieci w swoich rodzinach, co skutkuje tym, że jako rodzice nie potrafią nawiązać ze swoim potomstwem relacji o charakterze osobowym, traktując je często jako narzędzie do realizacji własnych potrzeb. To świadczy o transpokoleniowym przekazie mechanizmów inwersji roli rodzicielskiej – osoba jej doświadczająca wyposażona jest w jedyny znany jej wzorec i powiela go w rodzinie zakładanej przez siebie wobec własnych dzieci²⁴.

21 Tamże, s. 61.

22 K. Schier, *Dorośle dzieci*, dz. cyt., s. 42.

23 Tamże, s. 73.

24 Tamże, s. 72–73.

Parentyfikacja jako (indywidualne) doświadczenie rodzinne

Odwrócenie ról (parentyfikację) należy niewątpliwie traktować jako zjawisko rodzinne, bowiem obszarem jego występowania jest właśnie rodzina. Badania dotyczące zjawiska parentyfikacji dowodzą, że ma ono charakter powszechny, choć ukryty – odwrócona troska jest bowiem obecna w życiu dzieci. Badania przeprowadzone w Wielkiej Brytanii wśród rodzin, w których jedno z rodziców jest przewlekle chore lub niepełnosprawne, wskazują na fakt, że co najmniej 50 tysięcy dzieci, które nie ukończyły 18. roku życia sprawuje długotrwałą opiekę nad chorymi rodzicami²⁵. Opieka, którą otaczają swoich rodziców, ma charakter permanentny, regularny i systematyczny. Wiąże się w wykonywanie wielu zadań: od prowadzenia gospodarstwa, poprzez opiekę nad pozostałymi członkami rodziny, wykonywanie dodatkowych prac zarobkowych, aż do czynności pielęgnacyjnych naruszających sferę intymną w relacjach rodzic – dziecko. Mali opiekunowie skarżą się na brak czasu wolnego, problemy z nauką, ograniczone kontakty społeczne i trudności w realizacji swoich pasji i zainteresowań. Często towarzyszy im przewlekłe zmęczenie, obniżony nastrój oraz niekontrolowane reakcje emocjonalne.

Badania psychologiczne na gruncie polskim, realizowane przez Schier i jej współpracowników (m.in. Anetę Pasternak) pokazują, że występowaniu parentyfikacji sprzyjają: psychiczne zaburzenia rodziców, alkoholizm, uzależnienia, kryzys małżeński, samotne rodzicielstwo, chore lub niepełnosprawne rodzeństwo, a jako konsekwencje wskazują między innymi depresję, aleksytymię czy zaburzony obraz własnego ciała. +W literaturze polskiej najczęściej zjawisko parentyfikacji opisywane jest w kontekście syndromu Dorosłego Dziecka Alkoholika (DDA).

Biografia jako źródło wiedzy o rodzinie i doświadczeniu domu rodzinnego

Dom rodzinny, życie rodzinne i wszelkie doświadczenia z nim związane to przedmiot zainteresowania wielu dziedzin nauki. Z perspektywy nauk społecznych niezwykle istotnym źródłem wiedzy stają się biografie, opowiadane w formie narracji indywidualnych. Mirosława Nowak-Dziemianowicz zauważyła, że: „Pod pojęciem narracji i autonarracji rozumie się [...] opowieść lub historię, jak również proces ich powstawania i opowiadania”²⁶. Biograficzna czy autobiograficzna narracja odzwierciedla zatem zarówno bieg życia jednostki, jak i tworzącą się jej tożsamość. Fritz Schütze zakłada, że

25 Zob. L. Earley, D. Gushway, *The Parentified Child*, „Clinical Child Psychology and Psychiatry” 2002, t. 7, nr 2, s. 163–178.

26 M. Nowak-Dziemianowicz, *Walka o uznanie w narracjach. Jednostka i wspólnota w procesie poszukiwania tożsamości*, Wrocław 2016, s. 30.

W narracyjnej prezentacji własnego życia mamy do czynienia nie tylko z zewnętrznymi zdarzeniami, w których uczestniczyła jednostka, ale także z wewnętrznymi zmianami, które w niej zachodzą w trakcie doświadczenia, reagowania na, czy kształtowania (a częściowo nawet wywoływania) owych zewnętrznych zdarzeń²⁷.

W rozważaniach dotyczących zagadnienia narracji istotne jest to, w jaki sposób konkretna jednostka problematyzuje swoje życie? Jak je postrzega, na jakie kwestie zwraca uwagę, które przemilcza i jakie im (jednym i drugim) nadaje znaczenie?

Warto przytoczyć pięć analitycznych perspektyw przyjmowanych przez badaczy pochylających się nad narracjami. Są to²⁸:

1. Narracja (ustna lub pisana) traktowana jako dyskurs – retrospektywne tworzenie siebie, nadawanie znaczenia, kształtu doświadczeniom z przeszłości, porządkowanie ich, próba zrozumienia, organizowania, postrzegania ich jako połączonych ze sobą zdarzeń. Istotne znaczenie mają tu towarzyszące opisowi – relacji emocje oraz interpretacje. Nadaje to narracji charakter wyjątkowy i niepowtarzalny.
2. Narracja jako proces konstruowania własnego *Ja* – jest to zatem działanie twórcze, w którym szczególną rolę odgrywa głos narratora. Pozwala on na zwrócenie uwagi na to, co i jak mówiący przekazuje. Narracja jako opowieść werbalna na pierwszy plan wysuwa niejako ową czynność mówienia.
3. Narracja jak opowieść, która istnieje w określonym kontekście (okoliczności i zasoby), który jednocześnie tę narrację ogranicza. Są to „możliwości wyrażenia *Ja* oraz konstruowania rzeczywistości, jakie są zrozumiałe w środowisku społecznym autora, jego lokalnym otoczeniu i jakie wynikają z jego przynależności do organizacji czy umiejscowienia kulturowego i historycznego”²⁹.
4. Narracja jako opowieści – przedstawienia o charakterze interakcyjnym skonstruowane na potrzeby konkretnego badania, dla określonych celów, co pozwala sądzić, że jest ona elastyczna i w innych warunkach mogłaby brzmieć inaczej.
5. Okazuje się, że badacze narracji traktują siebie jako narratorów. Tworzą interpretacje, wydobywają ze zgromadzonego materiału znaczenia (często ukryte), określają porządek, opisują w odniesieniu do konkretnych zagadnień.

Powyższe perspektywy tylko pozornie są odrębnymi punktami widzenia. W rzeczywistości (w praktyce badawczej) są ze sobą powiązane w procesach słuchania, zbierania danych, interpretowania i prezentowania narracji.

27 F. Schütze, *Analiza biograficzna ugruntowana empirycznie w autobiograficznym wywiadzie narracyjnym*, [w:] *Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*, red. K. Kaźmierska, Kraków 2002, s. 152.

28 Zob. S. E. Chase, *Wywiad narracyjny. Wielość perspektyw, podejść, głosów*, [w:] *Metody badań jakościowych*, red. N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, Warszawa 2009.

29 Tamże, s. 25.

W odniesieniu do rodziny jako przedmiotu narracji warto podkreślić, że „człowiek staje się osobą tylko w otoczeniu innych osób, w bliskich, intymnych kontaktach z kilkorgiem Innych”³⁰. Mamy tu do czynienia zatem z narracją tożsamościową, tworzoną na podstawie historii własnego życia, która jednak nie jest wyłącznie biografią. Jest opowieścią, konstruowaną na podstawie tak zwanego wnioskowania biograficznego.

Odwrócenie ról w analizowanej biografii

Jako próbę odnalezienia symptomów odwrócenia ról w rodzinie potraktowałam tu właśnie opowiedzianą i wysłuchaną historię życia. Analizie poddany został biograficzny wywiad narracyjny z 42-letnią kobietą. Badana opowiada o swojej trudnej relacji z matką, którą określa (i tak ją pamięta) jako surową, niedostępną, nieobecną, idealną w swoim mniemaniu, aktywną zawodowo, władczą. W tym przypadku ta relacja jest dlatego istotna, wręcz jawi się jako najważniejsza, ponieważ pozostawiła głęboki ślad w życiu rozmówczynie przez długie lata aż do teraz. Kobieta jest od 22 lat mężatką, a od 19 lat mieszka z dala od swoich rodzinnych stron. Matka jest stale obecna w jej świadomości, mimo że nie ma już realnego wpływu na jej życie. Przede wszystkim istotne jest tutaj poczucie braku – emocjonalnej pustki, brak bliskości i czułości, istotnej więzi między matką a córką. Badana sama w sobie dostrzega dziecko, które potrzebuje miłości rodzicielskiej, zwłaszcza tej matczynej, bo nie otrzymało jej w dzieciństwie. Mówi: „W głębi serca czuję, że wciąż jestem małą dziewczynką, która ciągle czeka, aż mama mnie przytuli”. Już sama świadomość tego braku i samookreślenie dojrzałej kobiety jako małej dziewczynki tęskniącej za mamą – mamą z przeszłości, intryguje i zachęca do szukania śladów, elementów zjawiska parentyfikacji w tym przypadku. Nie będzie to zapewne jego istota lub czysta forma (czy taka istnieje?), ale możliwe okazało się odnalezienie w tej narracji takich fragmentów, które chociaż częściowo potwierdzają doświadczenie odwrócenia ról i trudnej relacji z rodzicem. Charakterystyczne cechy relacji rodzinnych przedstawiają się zatem następująco:

- a) Matka wymagająca, pragnąca, by dzieci były idealne, nie sprawiały problemów wychowawczych, „nie przynosiły wstydu”:

Jestem najstarszą jej córką i tak odnoszę wrażenie, że... wszystko na takiej zasadzie, że był spokój... póki co, żeby tylko dziecko wstydu nie przyniosło, żeby nikt nie naskarżył, póki jest ok, nie ma problemów wychowawczych, jest dobrze.

- b) Matka nieczuła, nie okazująca miłości, powodująca emocjonalną deprivację u swojego dziecka. Dziecko dorosłe ciągle odczuwa z tego powodu głęboki żal wobec matki i nieustanne poczucie braku:

30 E. Dryll, *Narracje rodzinne*, [w:] *Psychologia rodziny*, red. I. Janicka, H. Liberska, Warszawa 2014, s. 92.

I mam do mamy taki żal, za brak czułości w dzieciństwie, za brak... nie wiem może na palcach jednej ręki bym policzyła, ile razy usłyszałam «Jestem dumna z ciebie», albo nawet to, że «Kocham cię». I dlatego myślę, że to ma jakieś takie konsekwencje w tym, że ja potem nie potrafiłam swojemu pierworodnemu synowi tego powiedzieć, że nie potrafiłam..., że sztywniałam w momencie, kiedy on się przytulał, mówiąc «Kocham cię mamo».

c) Matka upokarzająca dziecko, wymagająca zbyt dużego emocjonalnego wysiłku od niego, wzbudzająca poczucie niesprawiedliwości i krzywdy u dziecka:

Zawsze mnie to bolało, że cokolwiek bym zrobiła, jakaś obraza, po prostu musiałam iść przeproszać, nieraz to było upokarzające, kończyło się to płaczem i ewentualnie wybaczeniem ze strony mojej mamy.

d) Dziecko pragnące zasłużyć na miłość rodzicielską poprzez bardzo dobre wyniki w nauce, podobne zainteresowania do zainteresowań matki (muzyka), opieka nad rodzeństwem i przejęcie roli wychowania młodszego rodzeństwa:

myślę, że byłam tak zajęta, dlatego te dwie szkoły ciągnęłam, bo tak sobie myślę, że tam mnie ktoś słuchał, albo po prostu nic innego w domu ciekawego mnie nie czekało, jakoś tak nie zaaferowało, oprócz tego, że «Opiekuj się swoim rodzeństwem». Mówię no, mama często była nieobecna, bo szkoła, jakieś tam świetlice, zespoły i tak naprawdę to się wychowywałyśmy same, chociaż może to jest krzywdzące, może ja tak na to patrzę, bo te sytuacje jakoś tak najbardziej mi się wyryły w pamięci.

e) Matka świadoma faktu, że obciąża córkę obowiązkami ponad jej siły:

Pamiętam, że raz nawet burę taką od niej dostałam, że się gdzieś do jakiejś mamy cioci, jak się wujek ożenił, to do tej jego teściowej, pamiętam jako mała dziewczynka właśnie, tak po prostu na luzie, powiedziałam, że muszę się opiekować swoim rodzeństwem, że jak mamy nie ma to ja ich pilnuję. I wtedy pamiętam, nie wiem myślę, że to może dla mojej mamy był jakiś wstyd przed nimi, czy... Zawsze odnosiłam takie wrażenie, że po prostu ona boi się tego, że będzie się za nas wstydzić.

f) Dziecko stanowiło obiekt, na którym odreagowywała swoje zdenerwowanie czy swoją złość:

Zawsze jak się zdenerwowała na kogoś, na jakąś moją koleżankę albo kogoś uczestnika, że ktoś coś źle zrobił, nie przyszedł, to zawsze po prostu się odgrywała na nas, że było wiadomo, że ta jej złość się skupi na nas.

g) Nieobecność matki w domu – dla niej ważniejsza była praca zawodowa niż budowanie relacji dziecko – rodzic. Być może była to pewnego rodzaju ucieczka. Widać jednak u rozmówczyni pewną dozę wyrozumiałości dla matki, próbę usprawiedliwienia jej:

Zakładam, że wychowała mnie najlepiej, jak potrafiła i dała mi to, co mogła w danym momencie, ale ja odbieram ją jako taką mamę ciągle nieobecną w domu.

Przytoczone cechy i potwierdzające je przykłady zwracają uwagę przede wszystkim na fakt, że niezaspokojona potrzeba prawdziwej matczynej miłości jest ciągle żywa u dorosłej osoby. Rozmówczyni, co istotne, skupia się przede wszystkim na relacji z matką. O ojcu mówi niewiele, traktując go jako osobę zdominowaną przez swoją żonę, uległą, a co za tym idzie wycofaną. Główną przyczyną cierpienia i deprywacji potrzeb jest osoba matki. Widoczne w wypowiedziach są cechy parentyfikacji zarówno instrumentalnej, jak i egzystencjalnej. Warto zwrócić też uwagę na konsekwencje, jakie owo doświadczenie przyniosło w życiu rozmówczyni. Należą do nich:

- a) zamieszkanie z dala od rodzinnych stron – może być interpretowane jako mechanizm ucieczki, ale też jako próba uniezależnienia się od toksycznego wpływu matki, chęć życia „po swojemu”;
- b) nieumiejętność bycia matką – wyrażania uczuć względem pierwszego dziecka, również stosowanie przemocy, strach przed czułością względem dziecka;
- c) ciągle poczucie silnej więzi – mimo wieku, odległości, samodzielnego życia. To poczucie więzi jest niejako wzmacniane nieustannym analizowaniem, zastanawianiem się nad dzieciństwem, brakami, które są żywe do obecnej chwili;
- d) nieustanna żywa troska o rodzeństwo, mimo upływu lat oraz usamodzielnienia się rodzeństwa.

Powyższe konsekwencje są pewnym brzemieniem doświadczanym w dorosłym życiu rozmówczyni, której narracja została tu zaprezentowana. Jest to w istocie problem „dorosłego dziecka”, któremu niejako część dzieciństwa została odebrana.

Podsumowanie

Parentyfikacja jest zjawiskiem o charakterze traumy, które jest jednocześnie niezwykle trudne do zaobserwowania w momencie swego trwania. Najczęściej bowiem dotyczy dzieci, które uświadamiają sobie doświadczane obciążenia dopiero w dorosłym życiu (lub w ogóle). Wymaga zatem naukowego namysłu nad sposobami jej odkrywania oraz opracowanie propozycji metod skutecznej pracy zarówno z osobami parentyfikowanymi, jak i parentyfikującymi. Owo dziedziczenie mechanizmów działania odbywa się na przestrzeni kilku pokoleń. Stąd konieczność rzetelnych badań, a zaproponowana metoda – biograficzna – może być jedną z wielu, dzięki którym uzyskamy pełny obraz zjawiska.

Bibliografia

- Boszormenyi-Nagy J., Spark G. M., *Invisible Loyalties. Reciprocity in Intergenerational Family Therapy*, New York 1973.
- Chase N. D., *Parentification. An overview of therapy, research and societal issues*, [w:] *Burdened Children. Theory, research and treatment of parentification*, red. N. D. Chase, Thousand Oaks–California 1999.
- Chase S. E., *Wywiad narracyjny. Wielość perspektyw, podejść, głosów*, [w:] *Metody badań jakościowych*, red. N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, Warszawa 2009.
- Dryll E., *Narracje rodzinne*, [w:] *Psychologia rodziny*, red. I. Janicka, H. Liberska, Warszawa 2014.
- Earley L., Gushway D., *The Parentified Child*, „Clinical Child Psychology and Psychiatry” 2002, t. 7, nr 2.
- Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*, red. K. Kaźmierska, Kraków 2002.
- Nowak-Dziemianowicz M., *Walka o uznanie w narracjach. Jednostka i wspólnota w procesie poszukiwania tożsamości*, Wrocław 2016.
- Psychologia rodziny*, red. I. Janicka, H. Liberska, Warszawa 2014.
- Schier K., *Dorośle dzieci. Psychologiczna problematyka odwrócenia ról w rodzinie*, Warszawa 2015.
- Schier K., *Gdy dziecko staje się rodzicem. Odwrócona troska, czyli zjawisko parentyfikacji w rodzinie*, [w:] *Bliskość w rodzinie. Więzy w dzieciństwie a zaburzenia w dorosłości*, red. B. Tryjarska, Warszawa 2012.
- Schütze F., *Analiza biograficzna ugruntowana empirycznie w autobiograficznym wywiadzie narracyjnym*, [w:] *Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*, red. K. Kaźmierska, Kraków 2002.

Biography of an adult child – the experience of parentification and its consequences

Abstract: The article concerns the phenomenon of parentification, i.e. the reversal of the roles in the family. The author presents this phenomenon, its course, accompanying mechanisms and consequences as based upon a case study – biography. The experience of inversion of parental roles is often latent and invisible, and is associated with the hidden drama of numerous children, but realised only in adulthood. These „little heroes” become „adult children” who carry on their shoulders burden (usually of emotional nature) of responsibility for their parents and family.

Keywords: family, family home experience, reversal of the roles in the family